

YU ISSN 0027-8084
UKD 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXII/3—4

**БЕОГРАД
1998**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXXII (нова серија)

Св. 3-4 (1998)

САДРЖАЈ

О реченицама типа <i>КО ТО КАЖЕ / КО ДА ТО КАЖЕ</i> (МИЛКА ИВИЋ)	131
О критеријумима за семантичко нормирање речи (ИВАН КЛАЈН)	134
Неке специфичности отворене и затворене класе речи (ЗОРКА КАШИЋ)	188
О значењу српског глаголског префикса <i>-раз</i> (когнитивнолингвистички приступ) (ДУШКА КЛИКОВАЦ)	153
Значење речи <i>дух</i> и <i>душа</i> у савременом српском језику (СТАНА РИСТИЋ)	168
Суфикс <i>-чија/-чија</i> у српском књижевном језику (стилско-семантички аспект) (ПРВОСЛАВ РАДИЋ)	179
Континуанте глагола <i>*duti</i> (ЗВЕЗДАНА ПАВЛОВИЋ)	192
О једном примеру семантичке диференцијације међу синонимима (<i>хлеб-крух</i>) (МИЛАН ДРАГИЧЕВИЋ)	198
Основне лексеме родбинског сродства у „Српским народним заговорима“ Стојана Новаковића (САВА АНЂЕЛКОВИЋ)	201
Из језика „Сеоба“ Милоша Црњанског (1) (ЖИВОЈИН СТАНОЈЧИЋ)	218
Богатство боја у писаној речи Десанке Максимовић (АСИМ ПЕЦО)	226
Поетска функција језика (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ)	240
Књижевни и/или стандардни језик (прилог појмовно-термиолошком разграничењу) (МИЛАН ШИПКА)	250
Промена основне фреквенције у двосложним речима са дугосилазним акцентом (МИРЈАНА СОКОЛОВИЋ)	259
Прикази и критике	
Српски језик на крају века (ПАВЛЕ ИВИЋ, СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ, СВЕТОЗАР СТИЈОВИЋ)	271
Даринка Гортан-Премк, О полисемији и организацији лексичког система у српскоме језику (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	280
Лингвистички ентузијазам (Владимир Недељковић, Језички тренутак) (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	283
Јован Ајдуковић, Русизми у српскохрватским речницама: принципи адаптације, речник (МИЛЕНА СТОЈАНОВИЋ)	289
Хроника	
Документи Одбора за стандардизацију српског језика	293
In memoriam	
Др Петар Вукановић (31. III 1949 — 24. XI 1998)	301

МИЛКА ИВИЋ
(САНУ, Београд)

О РЕЧЕНИЦАМА ТИПА *КО ТО КАЖЕ / КО ДА ТО КАЖЕ*

Досад неуочена, а кључна разлика у правилу које спонтано примењујемо при организовању наших упитних реченица овог типа гласи: уколико желимо имплицирати да је ситуација на коју се питање односи *поштојећи факаји*, не убацујемо *да* испред предиката; у противном га обавезно убацујемо.

У своме реферату са насловом *О неким актуелним проблемима грамаишке српскога језика*, прочитаном на скупу лингвиста који је одржан 22. октобра 1997. у Суботици¹, посебније сам се осврнула на оне лексичко-граматичке јединице српскога језика које, због њихове упитне потребе, срчанате на прибављање елементарне спознаје ствари: *Ко?*, *Шта?*, *Где?*, *Кад?* и сл., логичари називају *спознајним речима*. Скренула сам, наиме, пажњу на следеће: без обзира на то да ли испољавају иначе проминално грамаишко понашање (нпр. *ко* и *шта*) или прилошко (нпр. *кад* и *где*), и ти „проминални“, и ти „прилошки“ представници „спознајних речи“ не само да једнако располажу способношћу остваривања „спознајне“ упитности, већ су им такође једнако доступне следеће две карактеристичне грамаишке могућности: (1) плурализовање помоћу *све* (*ко све*, *шта све*, *где све*, *кад све*) и (2) образовање специфично семантизованог споја са *како* (*како ко*, *како шта*, *како кад*, *како где*), што по себи представља додатни доказ исправности „промоције“ таквих ентитета у посебну категорију језичких јединица. Овог пута предмет мога разматрања биће још једна, трећа по реду, грамаишка особина „спознајних речи“ у српском језику којој грамаишари досада нису поклањали дужну пажњу: могућност, и смисао, њиховог спајања с везником *да*.

Расправљајући, средином седамдесетих година, о неким конструкционим особеностима енглеских упитних реченица, Дејвид Џонсон (David Johnson)² и Сесилија Фридмен (Cecilia Freedman)³ су, између осталог, суочивши питање типа (1) *Why do you worry?* „Зашто се бринеш“ с питањем типа (2) *Why worry?* „Зашто се бринути“, по-

¹ Материјали са тог скупа биће објављени у посебном зборнику.

² David E. Johnson, *Why Delete Tense? Transderivational Rules and Conversational Implicature*, *Linguistic Inquiry* VI, 3, 1975, 481–489.

³ Cecilia Freedman, *A pragmatic Analysis of Tenseless WHY – Questions. Papers from the 12th Regional Meeting Chicago Linguistic Society*, 1976, Chicago, Illinois, 208–219.

стигли пуну сагласност у констатовању да је избор конструкционог решења (1) обавезно условљен постојањем пресупозиције 'ти се бринеш', а избор решења (2) није. Иако су језички стручњаци осветљавали и наше упитне реченице с разних страна, учивши при том многе релевантне појединости⁴, једна од њих, баш врло битна, ипак је доследно измицала њиховој пажњи: улога коју, при структурирању одређене врсте питања, добија подразумевање тога да ситуација на коју се дато питање односи јесте/није *постојећи факаш*.

Формулишући своје питање реченицом чији је неиницијално постављен предикат остварен у облику презента имперфектног вида, говорни представник (стандардног) српског језика спонтано примењује ово правило: кад жели да саопшти да посреди *јесте* „постојећи факаш“, он ништа не убацује између речи којом / речима којима дата реченица започиње⁵ и њеног тако уобличеног предиката, а кад, напротив, треба имплицирати супротно, он у ту позицију *обавезно* поставља реч *да*⁶; уп., примера ради, реченице⁷ из групе (А) с реченицама из групе (Б):

(А)

- (а) *Ко то каже?*
Од кога израже помоћ?
Шта се ради у таквом
случају?
О чему говори?
Где се састају?
Кад ћућујемо?
Зашто ћућујемо?
Како се он тамо држи?
На која врата се улази?
За чији рачун гину?
- (б) *Да ли он њу обилази?*
Зар њега хвале?
Њој то шаљу?
Ја смејам шеби?!

(Б)

- (а) *Ко да то каже?*
Од кога да израже помоћ?
Шта да се ради у таквом
случају?
О чему да говори?
Где да се састају?
Кад да ћућујемо?
Зашто да ћућујемо?
Како да се он тамо држи?
На која врата да се улази?
За чији рачун да гину?
- (б) *Да ли да он њу обилази?*
Зар њега да хвале?
Њој да то шаљу?
Ја да смејам шеби?!

⁴ Сажет а комплетан преглед најважнијег што је у тој проблемској области досад запажено даје Snježana Kordić, *Serbo-Croatian* (Languages of the world — Materials 148), 1997, Lincom Europa, München-Newcastle, на стр: 47-49.

⁵ Искрпан преглед свих могућности организовања упитних реченица које не започињу предикатом, посебно под условом удруживања упитности с ексклазивношћу, тек треба да буде урађен.

⁶ Реченице које се у овом излагању наводе илустрације ради преузете су из разговорног језика аутентичних Београђана.

⁷ Пада у очи да оба наша најрепрезентативнија речника — *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* и *Речник српскохрватског књижевног језика Матице српске* — не дају очекиване податке о тој употреби везника *да*.

С обзиром на то да је свим спознајним речима, без изузетка, уколико се употребе у питањима, доступно неостваривање/остваривање споја са *да* у циљу информисања да се „постојећи факат“ има/нема у виду, рекло би се, површно гледано, да се и том својом цртом граматичког понашања такве речи издвајају у посебну групу. Међутим, као што управо наведени примери под (б) собом јасно потврђују, сагледани феномен превазилази уске проблемске оквири својстава „спознајних речи“, будући да се тиче правила устројавања и таквих питања чија иницијална лексичка датост није „спознајног“ типа.

У прилог схватања да ту није посреди нешто што би требало сматрати специфичношћу одређене врсте лексичко-граматичких јединица, већ да се у таквом случају ради о *конструкционој особености* *целе уједињене реченице као такве*, речито говори, уосталом, и ова околност: онај ко поставља питање може, уколико се изјашњава начелно, уопштено, да *целу синтаксичку конструкцију да + презент замени обликом инфинитива* — уп. *зашто ћућиати?* поред *Зашто да се ћући?*, *Шта на то рећи?* поред *Шта да се на то каже?* и сл.

Очигледно, о конструкционим обавезностима наших реченица засад још увек нисмо успели да запазимо све што би требало запазити. Недавно ми се, на пример, указала прилика⁸ да и на ово упозорим: постоје у српском језику зависне реченице са *да* које су „везаног типа“ у том смислу што их је искључиво посредством својственог им субјекатског конституента, који се отелотворује као акузатив објекта и поставља испред *да*, могуће повезати с предикатом главне реченице — уп. *Ојшужују их да су њокрали тог човека* (никако: *Ојшужују да су они њокрали тог човека*), *Хвале Жарка да дивно њева* (никако: *Хвале да Жарко дивно њева*) и сл.

Моја закључна напомена: има разлога за веровање да би наставак истраживања у овом правцу донео још подоста нових увида у ствари; треба га, дакле, пожелети.

Summary

Milka Ivić

ON THE SENTENCES OF THE TYPE *KO TO KAŽE? / KO DA TO KAŽE?*

Researches have hitherto failed to consider the crucial difference between these two types of Serbian questions. The absence/presence of *да* signalizes that the situation mentioned in the question is conceived/is not conceived as an existing fact. — cf. *Zašto se brineš* 'Why do you worry?' with *Zašto да се brineš?* 'Why worry?'

⁸ Децембра 1997, у Новом Саду, на одбрани докторске дисертације мр Владиславе Петровић.